

Ampt Epe

Nr 137 – december 2001

REDACTIE: Th. te Riele-ter Laak, Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen,
telefoon (0578) 56 06 54

Het blad verschijnt 4 keer per jaar en wordt gratis toegezonden aan de leden van de Historische Vereniging 'Ampt Epe'

'AMPT EPE' HISTORISCHE VERENIGING IN DE GEMEENTE EPE

De vereniging stelt zich onder meer tot doel:

- het opwekken en versterken van de belangstelling voor de geschiedenis van de Gemeente Epe

Lidmaatschap f 25,00 per jaar

Bestuur:

Voorzitter:	J.C. Kreffer Le Chevalierlaan 3, 8162 PD Epe Telefoon (0578) 68 83 05
Secretaresse:	Th. te Riele-ter Laak Dorpsstraat 12 – 8171 BP Vaassen Telefoon (0578) 56 06 54
Penningmeester:	M.L. Endendijk Molenpad 1, 8162 ZH Epe Telefoon (0578) 61 30 78
Leden:	W. van Putten E. de Jonge H. Bouwman

Giro: 119.40.15 ten name van penningmeester 'Ampt Epe'
I.S.S.N. nr 1383-2026

In memoriam Hendrik Bultman

Op 22 oktober overleed de heer H. Bultman op één en tachtigjarige leeftijd.

Vanaf 1963 was hij lid van onze vereniging, waarmee hij van ons huidige ledental van 327 tot de 22 behoorde die voor 1970 lid waren.

Jarenlang heeft hij zich verdiept in de geschiedenis van onze gemeente en hij schreef verschillende bijdragen voor ons kwartaalblad, o.a. over de Coöperatieve Stoom Zuivelfabriek „De Hoop” te Oene. De Grote Kerk had evenwel zijn bijzondere aandacht. Hoe lang verzorgde hij daar niet de rondleidingen, waarvan hij een beschrijving had samengesteld voor zichzelf en voor geïnteresseerden.

Toen de Stichting tot Behoud van het Meere-orgel een boekje over de Grote Kerk wilde uitgeven en Ampt Epe assistentie verleende bij het schrijven van de tekst, werd in ruime mate geput uit de gegevens van de heer Bultman.

Hij bezat een uitgebreid archief over de geschiedenis van de Grote Kerk, waarbij vooral Ds. Prins een bijzondere plaats bij hem innam. Vóór zijn overlijden liet hij dit archief overbrengen naar archivaris Kouwenhoven, met wie ik vol bewondering heb staan kijken naar de zorgvuldig verzorgde hoeveelheid ordners. Met deze waardevolle bijdrage zal de heer Bultman blijven voortleven in de archieven van de gemeente.

J.C. Kreffer.

Grondbezit in het Ampt Epe, 1660 (4)

Een verkennend onderzoek naar bezits- en machtsverhoudingen Deel 2: het kerspel Vaassen

1. Inleiding.

NB: Voor een gedetailleerde inleiding verwijs ik de lezer naar het artikel over het kerspel Epe (1).

Het noteren van de belastingplichtige in het register week niet af van de in het kerspel Epe gebruikte methode. (De naam van de grondbezitter, de evt. naam van de pachter en de omvang van het bezit.) Wat wel afweek is het volgende: het deel van het register dat de Vaassense inschrijvingen bevat begint met het buurtschap Niersen. Daarna wordt er geen nadere buurtschapsindeling gegeven. In opvolgende delen (1662, 1664 en 1675) wordt dit eveneens niet gedaan. Door vergelijking van de goederen in Niersen, meest herengoederen,

was een splitsing tussen Niersen en de rest van het kerspel mogelijk. Dit levert echter een vertekend beeld op. Er is daarom gekozen wel Niersen apart te noemen, maar geen vergelijking van dit buurtschap en het kerspel te maken. Wel worden de categorieën vergeleken zoals dat ook in Epe is gedaan.

2. Bevolking.

2.1 Aantal huizen.

Hieronder het aantal huizen, erven etc., genoteerd in 1660:

Erf	5
Goed	18 (w.o. 7 in Niersen)
Huis	90 (w.o. 4 in Niersen)
Huisje c.q. hutje	7
Kasteel	1 (de Cannenburgh)
Molens	8
	—
Totaal	129

Toelichting.

De 8 molens betreffen: 1 papiermolen (de Westelijke Holtsemolen (2)), 1 geelmolen (de Geelmolen, een papiermolen), 1 volmolen, 1 kopermolen, de molen van Steenberg, 1 koper- en korenmolen, de molen van Van Holthuijsen (de molen bij de Oosterhoff) en de korenmolen bij de Cannenburgh.

In hutjes woonden vaak weduwen; maar liefst twee stonden op grond van Marten van Heijden.

2.2 Aantal inwoners.

Met de methode Roessing is het aantal inwoners voor Vaassen vast te stellen op 684 (w.o. Niersen: 58).

3. Grondbezitters.

Ook hier net als in Epe twee hoofdgroepen: de grote en de kleine grondbezitters.

3.1 De grootgrondbezitters.

Wederom de indeling in de categorieën: geestelijke en wereldlijke instellingen, adel, patriciërs en geërfden. Niersen wordt -qua categorie-indeling- als eerste behandeld daarna volgt de rest van het kerspel. Tot slot weer vergelijkingen.

3.1.1 Het buurtschap Niersen.

I. Geestelijke instellingen

—

II. Wereldlijke instellingen

—

Aantal guldens

III. Adel

- a. De heer van de Cannenburgh; w.o. waterrecht. 21

IV. Patriciërs

—

V. Geërfden

b. Tijmen Jans	10
c. Henrick Dercks	12
d. Cornelis Warners	13
e. Aelt Toenis	10
f. Jan Meervelt	11
g. Tijmen Gerrits	13

Totaal (7 belastingplichtigen)

90

Toelichting:

- De adellijke familie Van Isendoorn à Blois; zal onder Vaassen terug komen.
- (ws. HG Lambert Franckengoet)
- (ws. TG)
- (HG Brouwersgoed)
- (HG de Braeck)
- Lid fam. (van) Meervelt (HG Meerfelts erve)
- (HG Tijmen Gerrits goet)

De rest van het kerspel Vaassen.

N.B. In afwijking tot Epe wordt, gelet op de hoeveelheid, een toelichting onmiddellijk onder de categorie gegeven.

Aantal guldens

I. De geestelijke instellingen	
a. Geestelijk rentambt Deventer: waterrecht	12
b. Klooster Ter Hunnepe: o.a. erf de Arlerhoff	69
c. Kapittel van St. Lebuïnus: tiend	40
d. De NH-kerk	35
e. St. Anthonius Vicarie	17

173 (133)

Toelichting:

- Onbekende geestelijke instelling, die na de Reformatie onder het geestelijke rentambt van de stad Deventer viel (zie c)
- Klooster in Overijssel, net buiten de stad Deventer. Na de Reformatie vallend onder rentambt geestelijke goederen van de Staten van Overijssel. In archiefinventaris Ter Hunnepe wordt al in de 14e eeuw bezit in Vaassen vermeld o.a. de Arlerhoff (1560).
- Het bezit van het voormalige kapittel van St. Lebuïnus vormde een apart rentambt binnen de stad Deventer.
- Bij de aantekening van de aanslag werd vermeld: „nog onvoornoemde landen” i.c. 29 gld.. Elders werd de kerk genoemd als verpachter van een huis etc. voor 6 gld.
- Plaatselijke vicarie: de collatie was in handen van de fam. Isendoorn à Blois.

II. Wereldlijke instellingen.

III. Adel.

- a. De heer van de Cannenburgh 59
 w.o.: - erf de Helftercamp (11 gld)
 - de korenmolen bij het kasteel (5 gld)
 - het kasteel de Cannenburgh (15 gld)
 - waterrechten (7 gld)
 - huis met twee hoven (4 gld)
 - div. landerijen w.o. de Valck
 b. Johan van Holthuijsen: de Oosterhoff, een huis en een molen 41
 c. De heer van Bonenburg: een tiend

98

Totaal 3 belastingplichtigen (2) 198 (100)

Toelichting:

- a. De adellijke fam. Van Isendoorn à Blois. Met het bedrag uit Niersen bedroeg de totale aanslag 80 gld., waarmee de familie de hoogst aangeslagene van het kerspel was. (HG Helftercamp; later TG, LG de Cannenburgh. Het huis met twee hoven is HG Aerntien Jansgoet).
 b. De adellijke familie Van Holthuijsen; enkele leden waren overpander van Veluwe, verwant aan de fam. Van Hueckelom. De Oosterhoff was verpacht aan Jurrien van Erckelens, die ook verwant was aan de Van Hueckelom's. (LG -vanaf 1666- de Oosterhoff).
 c. Ws. Gerhard van Galen tot den Bonenburg.

IV. Patriciërs.

- a. Burgermeester Winandt van Ommeren 15
 b. Cornelis van Coot: o.a. de Kouwenaer 15
 c. Silvester Heerman: o.a. erf de Costverlooren en den Ashuevel 53
 d. Ritmeester Brunsveldt: o.a. de Geer 21
 e. Drost Scharff 32
 f. Vrouw Cremers 27
 g. Henrick Jordens 26
 h. Marten van Heijden 25
 i. Ter Spill 33
 j. Jacob Beeltsnijder 14

Totaal 10 belastingplichtigen 261

Toelichting:

- a. Patriciërsfamilie o.a. uit Harderwijk, div. leden waren schout van Ede en Barneveld. Winandt was echter burgermr. van Elburg.
 b. Schoutenfamilie uit Ermelo; een voorvader gehuwd met een telg uit de Epense schoutenfamilie Ten Holthe. Cornelis was ook schout van Ermelo. (HG de ouwe Couwenaer)

- c. Onbekende patriciër.
 d. Ws. een patriciërsfamilie uit Deventer en omstreken.
 e. Patriciërsfamilie uit Deventer.
 f. Ws. een patriciërsfamilie uit Overijssel; mogelijk gegoed in Hardenberg en Deventer.
 g. Patriciërsfamilie uit Deventer.
 h. Patriciërsfamilie uit de Veluwe; voorvaders o.a. richter van Nijbroek. Marten was ontvanger van het ambt Apeldoorn en verwant aan de families Van Hueckelom en Van Erckelens.
 i. Onbekend
 j. Patriciër uit Kampen; verwant aan de Vaassense fam. Van Steenberg.

V. Geërfden.

- a. Egbert ten Holthe 10
 b. Lambert Beeckman 20
 c. Gerrit ten Holthe, schout: o.a. Keppelsgoed 23
 d. Egbert Harms 14
 e. Lambert Dercks 12
 f. Gerrit Wijnolts 19
 g. De bezitters van de Onheege 15
 h. Marrie van Steenberg 20
 i. Toenis Jacobs 25
 j. Wier van Steenberg 23
 k. De bezitters van de koper- en korenmolen 18
 l. Jan van Steenberg: w.o. Martenshof 37
 idem: zijn tiend 9
 m. Wier Berents: goed de Eeckte 24
 n. Wolter Snel: goed Haffcamp 13
 o. Henrick Steenberg 14
 p. Tuenis Gerrits 10
 q. Jan Vonck 19
 r. Judith ten Holthe 23
 s. Lambert ten Holthe: erf de Bossenbroeck 18
 t. Jan Andriess 14
 u. Tuenis Gerrits Slickhuis 10
 v. Wichman Gerrits 12
 w. Agneta van Hueckelom: o.a. erf de Wulfte 22

Totaal 23 belastingplichtigen 424 (415)

Toelichting:

- a. Lid schoutenfamilie Ten Holthe; hij was gedurende enkele jaren zelf ook schout. Hij is in Epe ook meegeteld als geërfde; er zou dus een kleine correctie dienen plaats te vinden.
 b. (HG in het dorp)
 c. als a. (o.a. HG Aelt Lubbertszgoed in de Oosterick)
 d. Geërfde
 e. idem

- f. idem (HG den Couwenaer)
- g. Deels bezit fam. Van Steenberg, deels Apeldoornse geërden fam. Westenenghe. (HG de Onheege)
- h. Lid koperslagersfamilie Van Steenberg. Enkele leden waren o.a. kerkmeester van Vaassen.
- i. Geërde (ws. HG in het dorp)
- j. als h
- k. Onbekend
- l. als h
- m. Geërde
- n. Idem
- o. als h
- p. Geërde
- q. Idem; bezat deel van zijn goed samen met r.
- r. als a.
- s. als a.
- t. Papiermaker; pachter van de papiermolen van de heer van de Cannenburgh (Westelijke Holtse molen).
- u. Geërde
- v. Idem
- w. Lid van de niet als adellijk erkende fam. Van Hueckelom; verwant aan de adellijke fam. Van Holthuisen en de patriciërsfamilies Van Heijden en Van Erckelens. Zelf was zij weduwe van Jacob van Erckelens, zoon van Joost van Erckelens, schout van Apeldoorn.

3.1.2 Gemiddelden en uitersten.

Totaal waren er 47 (Dhr. van de Cannenburgh voor één geteld) belastingplichtigen in de groep grootgrondbezitters. Zij dienden in totaal 1139 gld. te betalen. Zonder de tienden was het bedrag 992 gld. Het gemiddelde bedroeg ca. 21 gld. In totaal droegen 19 (40%) en 28 (60%) onder het gemiddelde bij. De grootste aanslag kreeg dhr. van den Cannenburgh (80 gld) gevolgd door het klooster ter Hunnepe (69 gld, waarvan 67 gld. voor het erf Arlerhoff). Met de tienden erbij scoort dhr. van den Bonenburch het hoogst (98 gld) en wordt dhr. van de Cannenburgh tweede. Slechts vijf belastingplichtigen zaten op de grens van de gehanteerde grens van 10 gld.

3.1.3 Verdelingen per categorie.

De volgende cijfers per categorie geven de verschillen aan; tussen haakjes het percentage.

Categorie	met tienden	zonder tienden
Geestelijke instellingen	173 (15)	133 (14)
Wereldlijke instellingen	—	—
Adel	219 (19)	121 (12)
Patriciërs	261 (23)	261 (26)
Geërden	486 (43)	477 (48)
Totaal	1139 (100)	992 (100)

Toelichting.

Zonder de tienden wordt duidelijk dat de geërden net geen 50% bijdroegen aan de belastingopbrengst, maar met de plaatselijke geestelijke instellingen (kerk en St. Anthonius vicarie, samen 52 gld = 5%) wordt het percentage 53%. Geestelijke instellingen van buiten het kerspel hadden een aandeel van 8% en de adel droeg 12% bij, zodat we over een geringe bijdrage kunnen praten. Het grondbezit van de patriciërs (26%) was beduidend.

3.2 Kleine grondbezitters.

NB: Voor een toelichting, zie het vorige artikel.

3.2.1 De cijfers.

Net als in het kerspel Epe een splitsing in 4 categorieën resp. de klassen 5-10, 2-5, 1-2 en minder dan 1 gld.

5 - 10 gld	2 - 5 gld.	1 - 2 gld.	>1 gld.	totaal
13 (12%)	46 (42%)	31 (29%)	18 (17%)	108 (100%)

Toelichting.

Degenen die buiten het kerspel woonden zijn niet meegeteld.

De categorie 2-5 gld. is het meest vertegenwoordigd: bijna de helft. In het register werd af en toe een beroep vermeld: smid (2x), rademaker en molenaars.

3.2.2. De armen.

In de categorie beneden 1 gld. werden een aantal belastingplichtigen geteld die mogelijk toch elders woonden, zodat de schatting van het aantal armlastigen ca. 15 is.

Voorbeelden:

De weduwe van Gerrit Schriek werd voor een hutken en hofken voor 5 stv. en 6 penningen aangeslagen. Derick Aerts is eigenaar van een hof groot 1/2 schepel en betaalde daarvoor 14 stv. 8 penningen: hij verpachtte dit aan Aert Huygen. Tot slot Jan Jansen: is pachter van een huiskens staande op markgrond en eigendom van Marten van Heyden; aangeslagen voor 4 stv. 8 penningen.

3.3. Verhouding bezitter/gebruiker versus pachtgebruik.

Van de 129 erven, huizen, hutjes, kasteel en molens enz. waren er 70 bewoond door de bezitter en 59 waren er verpacht, resp. 54% en 46%.

Toelichting:

Net als in Epe werd aangenomen dat erven in bezit van adel en patriciërs, die elders woonden, verpacht werden.

4. Conclusie.

4.1 Toelichting.

De vraag of de Vaassense situatie anders was als die in Epe zal in een laatste artikel worden behandeld.

4.2. De voorlopige conclusie.

De grondbelasting werd voor 65% opgebracht door plaatselijke grondbezitters indien de NH-kerk en de vicarieën worden meegeteld. Geestelijke instellingen van buiten het kerspel had 6%, de adel 9% (incl. waterrecht) en de patriciërs 20% van het land in bezit. Wereldlijke instellingen als landbezitters komen niet voor. Opvallend is dat de meeste patriciërs uit Deventer komen.

De adellijke bezittingen betreft voor 2/3 bezit van de fam. Van Isendoorn à Blois; incl. het waterrecht bedroeg hun aandeel aan de belastingopbrengst 6%. Indien de tienden zouden worden meegeteld wijken de percentages niet echt af. In de groep kleine grondbezitters is ruim bijna 85% aangeslagen voor 1 gld. of meer zodat er een zekere welstand of bestaanszekerheid was.

Tot slot: de verhouding tussen eigenaar/bezitter van een erf, huis enz. en de pachters lag dicht bij elkaar. (5,5 : 4,5)

4.3. Machtsverhoudingen.

NB: zie ook het artikel over Epe.

De adellijke familie Van Isendoorn à Blois zal als grondbezitter (6%), opdrachtgever van herstelwerkzaamheden aan het kasteel de Cannenburgh en de molens invloed hebben gehad in de plaatselijke aangelegenheden, zoals kerk, marke- en buurtschapsbestuur. Tot in de 18e eeuw was deze familie tevens ambtsjonker van het ambt Epe. Vaak werden de jaarlijkse richtdagen, waarin de richter van Veluwe recht wees in civiele zaken niet in Epe, maar in Vaassen gehouden.

Uit de betalingen voor het Niersensebos, waar alleen aandelen worden genoemd en geen geldbedragen, blijkt dat de bezitters vrijwel allemaal tot de geërfden behoorden.

De geestelijke instellingen en de patriciërs waren in Deventer resp. gevestigd of woonachtig. De plaatselijke geërfden vormde dan ook de grootste machtfactor al was er terdege rekening te houden met de fam. Van Isendoorn à Blois. Hun macht zou door aankopen van grond en waterrechten -na 1660- toenemen.

E. de Jonge.

(1) Zie Ampt Epe, jrg 1999/2000

(2) Vgl. H. Voorn, *De papiermolens in de provincie Gelderland alsmede in Overijssel en Limburg* (Haarlem 1985) 509-544.

(3) Zie komend artikel: *Waarom staat het gemeentehuis van Epe niet in Vaassen?*

De Eper kerken in de 19e eeuw (1)

In de vorige aflevering van Ampt Epe eindigde het laatste artikel over de achtergronden en het ontstaan van de Doleantie te Epe met de instituering van de Gereformeerde Kerk van Epe op 25 november 1888. Daarmee was de eerste stap gezet in het functioneren van een Kerk die tot op de dag van vandaag een wezenlijk bestanddeel vormt van het kerkelijk leven in Epe.

Hoe heeft zich de laatste eeuw dat kerkelijk leven ontwikkeld? We vinden in Epe meer kerken dan alleen de Gereformeerde Kerk en de oude Hervormde Grote Kerk. Ik wil trachten in vogelvlucht wat te vermelden over ontstaan en verdere geschiedenis van die verschillende kerken. We vinden momenteel in Epe:

1. De Hervormde gemeente Grote Kerk
2. De Hervormde gemeente Goede Herderkerk
3. De Hervormde gemeente Sionskerk
4. De Gereformeerde Kerk.

De Rooms-Katholieke Kerk laat ik hier buiten beschouwing. De Martinus-parochie bestaat volgend jaar 100 jaar, we zullen ter gelegenheid van dit feit ongetwijfeld wat vernemen over de historie van deze kerk.

De hierna volgende geschiedenis van de verschillende kerken is betrekkelijk beknopt weergegeven. Er is over elke kerk uiteraard meer te vertellen, met name over de verschillende personen die soms in meer of mindere mate zo'n kerk een eigen gezicht gaven. Gezien de omvang die het geheel dan zou krijgen, is hier bewust van afgezien.

Hoewel de artikelen over de oorsprong van de Gereformeerde Kerk de aanleiding waren tot dit stukje geschiedschrijving, begin ik toch met de Hervormde kerken, in de volgorde zoals hierboven genoemd.

1. HERVORMDE GEMEENTE GROTE KERK

Dit is de moederkerk van Epe waaruit de overige kerken zijn ontstaan. Deze kerk heeft eigenlijk geen belangrijke wijzigingen ondergaan sinds de tijd van de Doleantie. Na het vertrek van de gemeenteleden naar de Gereformeerde Kerk en, zoals we hierna zullen zien, naar de rechtzinnige evangelisatie, is de kerk, met alle ups en downs die elke kerkgemeenschap meemaakt, nog steeds de centrale Hervormde gemeente van Epe.

In het verleden zijn, o.a. door G.S. van Lohuizen, verschillende artikelen in het mededelingenblad geschreven over de geschiedenis van de Grote Kerk, zowel over het gebouw als over de Hervormde gemeente. Recentelijk is over

het gebouw een prachtig gidsje verschenen. Ik ga nu op deze plaats dus niet verder in op de Grote Kerk.

2. HERVORMDE GEMEENTE GOEDE HERDERKERK

Zoals de Gereformeerde Kerke eigenlijk ontstond uit de evangelisatievereniging „Vrienden der Waarheid”, lagen de wortels van de Goede Herderkerk ook in een evangelisatievereniging, namelijk de „Nederlandsche Evangelisch-Protestantsche Vereeniging” (N.E.P.V.), in 1854 in Den Haag opgericht. Deze vereniging had evangelisten in dienst die voor een aantal jaren in een plaatselijke evangelisatie werden geplaatst. Zo’n evangelisatie had een eigen bestuur, terwijl de evangelist door de N.E.P.V. werd betaald. In het algemeen werden evangelisten gezonden naar plaatsen waar een zgn. „moderne” prediking plaats vond.

Al in 1869 werd er in Emst door de N.E.P.V. een evangelisatie gesticht, „Bethel” geheten, hier was voorganger de evangelist D. Meeuwenberg. Op zijn initiatief kwam er in 1880 ook een evangelist naar Epe, namelijk W. Wesseldijk. Hij stichtte hier een nieuwe evangelisatie, voorlopig als afdeling van „Bethel” uit Emst.

We zien dus dat er nu twee evangelisaties in Epe werkzaam waren, die van de Vrienden der Waarheid en die van de N.E.P.V. Deze evangelisaties leidden elk een eigen bestaan, vooral ook omdat de leden veelal uit verschillende buurtschappen afkomstig waren. Er bestond ook een duidelijk verschil in opvatting over de kerk tussen de beide evangelisaties. De „Vrienden der Waarheid” sloten zich vrijwel geheel aan bij de Doleantiebeweging en vertrokken uit de Hervormde Kerk, de „N.E.P.V.” wilde die kerk van binnenuit aanpassen, haar leden bleven dan ook in de kerk en verzamelden zich in Hervormde evangelisaties.

Evangelist Wesseldijk ontplooid in Epe verschillende initiatieven, in 1881 werd een evangelisatielokaal gebouwd, in de volksmond „de Kapel” genoemd en in 1882 naast deze kapel een pastorie. De kapel stond op het pleintje vóór het huidige kerkgebouw en is in 1964 t.b.v. de bouw van de nieuwe kerk afgebroken. Overigens was in 1923 een nieuwe voorgevel met ingangsportaal aangebracht.

Wesseldijk werd in 1885 overgeplaatst naar Nijverdal, zijn opvolger was evangelist C.B. Hondius die tot 1888 in Epe bleef. Na zijn vertrek was er niet direct een evangelist van de N.E.P.V. beschikbaar en daarom besloot de Eper evangelisatievereniging op eigen benen te gaan staan. Zij benoemde in 1888 als voorganger Hendrik Bos, een 30-jarige evangelist te Meppel en daar werkzaam in een Vrij-Evangelische evangelisatie.

Dat de evangelisatie los kwam te staan van de N.E.P.V. had niet de onverdeelde instemming van de vroegere evangelist Wesseldijk. Een fragment uit een brief die hij stuurt aan de Eper evangelisatie: „... Nu ge zulke dwaasheden

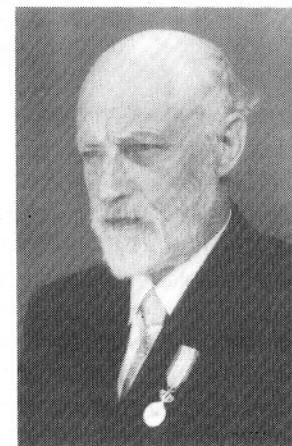
H. Bos (19-5-1858-4-5-1891).
Eerste „eigen” evangelist
Rechtz. Herv. Evangelisatie
(Goede Herderkerk).

hebt begaan en het bestuur in Den Haag in het aangezicht hebt geslagen in plaats van biddende den uitslag af te wachten hebt ge ook mij die raad gaf en moeite hebt gedaan om U te helpen weg geworpen. Nu sta ik ook als bespottelijk, door U is ons Haagsch Bestuur ten toon gesteld. Zoek nu maar raad bij Uw eigen dwaasheden....”. Gelukkig is het allemaal wel goed gekomen zoals we in het vervolg zullen zien.

Onder de leiding van Bos werd de evangelisatie in Epe zelfstandig (d.w.z. los van Bethel in Emst), zij verkreeg op 27 juli 1889 rechtsgeldigheid onder de naam „Vereniging van Evangelisatie te Epe”, later gewijzigd in „Rechtzinnig Hervormde Evangelisatie Vereniging te Epe”. Het is triest dat evangelist Bos in 1891, op de jonge leeftijd van bijna 33 jaar, na een korte ziekte kwam te overlijden, hij heeft slechts drie jaar in Epe kunnen werken. Zijn graf vindt U op het kerkhof aan de Tongerenseweg in Epe.

Als opvolger van Bos kwam in 1891 evangelist J. Wielenga uit Veendam naar Epe, hij nam in 1910, op een leeftijd van 66 jaar afscheid en in datzelfde jaar werd A.J. Fortuin uit Hoogeveen als voorganger van de Eper evangelisatie benoemd, hij bleef tot 1921 en vertrok naar Dedemsvaart.

We krijgen nu een lange periode waarin één voorganger de evangelisatie diende, dat was L. Keizer die in 1921 op 28-jarige leeftijd uit Geeserveld naar Epe kwam en die tot zijn emeritaat in 1957 hier bleef. In totaal dus 36 jaar in Epe werkzaam. De laatste 2 jaar kreeg hij de bevoegdheid van hulpprediker in de Hervormde Kerk en als zodanig werd hij in 1955 door Ds. Ter Braak bevestigd. Tijdens het voorgangerschap van Keizer werd in 1941 de evangelisatie in het kerkelijk verband van de Hervormde gemeente van Epe opgenomen. Er werd een evangelisatie-

L. Keizer (1893-1969). Voorganger Rechtz.
Herv. Evangelisatie (Goede Herderkerk).

commissie benoemd waarin, naast het bestuur van de evangelisatie-vereniging, ook een tweetal vertegenwoordigers van de Hervormde gemeente zitting kregen. Ondanks de betere contacten was in het algemeen de verhouding tussen de Hervormde kerk en de evangelisatie moeizaam. In 1947 werd het na veel vragen eindelijk toegestaan een tweetal eigen ambtsdragers te benoemen. Het was in de periode van Keizer dat er in 1934 een afsplitsing plaats vond en de nieuwe evangelisatie „Waarheid en Genade” werd gesticht, we komen hier naderhand bij de historie van de Sionskerk op terug. In 1938 werd een legaat van f 5.000,— ontvangen. Gezien de zeer slechte toestand waarin zich de pastorie bevond, werd besloten een nieuwe pastorie voor de heer Keizer te bouwen, dat gebeurde voor f 4.000,—, de rest werd besteed aan verbeteringen van de kapel.

Oude pastorie met kapel.

Met de komst op 9 maart 1957 van de hulpprediker D. Eveleens uit Dokkum als nieuwe voorganger, brak een periode aan van uitbouw van de evangelisatie. De groei van het dorp Epe betekende ook een groei van het aantal gemeenteleden en men begon al spoedig te praten over een groter kerkgebouw ter vervanging van de oude „Kapel”. Nadat eerst aan kerkbouw op een ander terrein was gedacht, werd uiteindelijk gekozen voor nieuwbouw op eigen terrein, direct achter het bestaande gebouw. In 1962 werd hiervoor een plan gemaakt door architect Pothof uit Amersfoort. In 1963-1964 vond de bouw plaats door bouwbedrijf Van Norel uit Epe. De totale kosten bedroegen

f 150.000,—, voor de evangelisatie van toen een reusachtig bedrag wat door allerlei acties bij elkaar is gebracht. De officiële overdracht van het nieuwe gebouw vond plaats op 26 november 1964 en in de daarop volgende zondag 29 november werd de kerk door de gemeente in gebruik genomen. Als naam werd gekozen „Goede Herderkerk”. In de jaren 1992/93 is het kerkgebouw uitgebreid met een aantal zalen en een jeugdaccommodatie, terwijl in 1999 de kerkzaal een grondige renovatie onderging.

De evangelisatie was uitgegroeid tot een volwaardige gemeente en men wilde niet langer functioneren in een zekere afhankelijkheid van de centrale Hervormde gemeente (Grote Kerk). Er gingen steeds meer stemmen op om de kerkelijke structuur in Epe zodanig te wijzigen dat de Evangelisatie een eigen status als wijkgemeente zou verkrijgen. Na veel overleg tussen de Hervormde Grote Kerk en de beide evangelisaties, bleek uiteindelijk dat voor de Goede Herderkerk de enige mogelijkheid hiertoe, het stichten van een buitengewone wijkgemeente was. Dit gebeurde in 1975 toen de eerwaarde heer Eveleens met emeritaat ging. De „Buitengewone wijkgemeente Goede Herderkerk” startte toen met 1 nieuwe predikantsplaats. De eerste predikant was Ds. J. Korpershoek uit De Bilt die op 27 februari 1977 intrede deed. Hij vertrok in 1980 naar Kralingen. Zijn opvolger was ds. G.S. Alma die op 15 februari 1981 vanuit Soest naar Epe kwam en bleef tot 1988. Daarna kwam Ds. K. de Graaf uit De Krim. Hij deed intrede op 3 september 1989 en vertrok in juni 1994 naar Steenwijk. De voorlaatste predikant was Ds. W. Tijink van Zwolle, hij werd op 18 september 1994 bevestigd en nam afscheid in januari 2000. De huidige predikant is Dr. E.S. Klein Kranenburg, bevestigd op 2 juli 2000. De Goede Herderkerk van heden telt ongeveer 1650 leden en doopleden, zij heeft een open confessionele modaliteit in de Hervormde Kerk.

3. HERVORMDE GEMEENTE SIONSKERK

Binnen de Rechtzinnig Hervormde Evangelisatie bleek in de dertiger jaren, tijdens het voorgangerschap van de heer Keizer, toch wat verschil van opvatting over de prediking te ontstaan. Dit leidde er toe dat een aantal leden zelfstandig kerkdiensten ging beleggen in het toenmalige Nutsgebouw aan de Willem Tellstraat.

Op 19 september 1934 werd hier door een 31-tal leden een nieuwe evangelisatie-vereniging opgericht, de „Nederlandsche Hervormde Vereniging voor Evangelisatie Waarheid en Genade”; in de volksmond genoemd „Waarheid en Genade”.

Op 20 mei 1935 werd de koninklijke goedkeuring voor deze vereniging aangevraagd en na enige tijd ook verkregen. Ds. Lekkerkerker van Oldebroek trad als mentor voor de nieuwe vereniging op, hij verzorgde ook de catechisaties en deed pastoraal werk.

Sionskerk.

In oktober 1935 werd een stuk grond aan de Asseltseweg gekocht van D. van Asselt en werden er plannen gemaakt voor de bouw van een kerkgebouw. In 1937 was dit kerkgebouw gereed. U vindt het nu nog op dezelfde plaats aan de Asseltseweg. Wel werd het in 1943 en 1969 verbouwd en in 1975 uitgebreid en verbouwd tot het huidige gebouw.

In de eerste jaren had men nog geen eigen voorganger en was men aangewezen op gast-predikanten van elders. In 1938 kwam de godsdienstonderwijzer D. Dekker van Gieserveld als eigen voorganger van de evangelisatie naar Epe. Hij was ook actief in de politiek voor de S.G.P. De heer Dekker overleed in februari 1957 en werd begraven op het kerkhof aan de Tongeren-seweg. Hij werd in 1958 opgevolgd door de godsdienstonderwijzer H. Visser. De heer Visser studeerde in zijn Eper tijd voor predikant. In januari 1971 werd hij kandidaat en beroepbaar als predikant in de Nederlandse Hervormde Kerk. Hij nam het beroep aan naar de Hervormde gemeente van Barneveld, waar hij op 12 april 1971 werd bevestigd.

Inmiddels waren er vanaf 1960 tussen de evangelisaties en de Hervormde Gemeente van Epe besprekingen gevoerd om na te gaan of er een mogelijkheid bestond tot kerkelijke integratie van de evangelisaties in de Hervormde gemeente, we hebben dit reeds genoemd onder de Goede Herderkerk. In tegenstelling tot de Goede Herderkerk die als Buitengewone Wijkgemeente van de Hervormde gemeente ging functioneren, werd er in 1975 voor Waarheid en Genade gekozen voor het binnen de centrale Hervormde gemeente

vestigen van een predikantsplaats voor bijzondere werkzaamheden t.b.v. de leden van de Evangelisatie. Er werden nu ook ambtsdragers gekozen die in een dienst op 22 juni 1975 werden bevestigd. Deze ambtsdragers vormden samen met de bestuursleden van de evangelisatie-vereniging de zgn. kerkenraadscommissie. In een vergadering van de Centrale Kerkenraad van de Hervormde gemeente werd op 16 september 1975 deze commissie geïnstalleerd. De naam van de evangelisatie werd gewijzigd in "Sionskerk". Ds. Koeman van Oene werd consulent en men kon nu beginnen met het beroepen van een predikant.

In 1976 nam Ds. H. Vreekamp van Oosterwolde (Gld) het beroep naar Epe aan, hij werd op zondag 27 juni 1976 bevestigd als predikant van de Hervormde gemeente van Epe t.b.v. de leden van de Sionskerk.

Ds. Vreekamp heeft de gemeente gediend tot 1984. Hij aanvaardde per 7 oktober 1984 een nieuwe functie als predikant voor de kerk in haar geheel, als secretaris van „Kerk en Israël”.

Ook binnen de Sionskerk stonden de ontwikkelingen niet stil, men bleef streven naar meer kerkelijke integratie en zelfstandigheid. Op 1 april 1986 werd ook hier een buitengewone wijkgemeente gevestigd, evenals dat eerder voor de Goede Herderkerk was gebeurd. De nieuwe predikant werd Ds. C.A. Tukker van Urk, hij werd op 4 juli 1987 in de Sionskerk bevestigd en diende de gemeente tot zijn emeritaat op 16 september 1995. Na hem kwam de huidige predikant, Dr. P. Vermeer van Huizen, die op 28 april 1996 zijn intrede deed. De Sionskerk van heden telt ruim 400 leden en doopleden, zij heeft als modaliteit Hervormd op Gereformeerde Grondslag, ook wel aangeduid als Gereformeerde Bond.

In de volgende aflevering van Ampt Epe zal tenslotte worden beschreven hoe het de Gereformeerde Kerk van Epe verging na de instituering in 1888.

A. Vreugdehil.

Bronnen:

Archief Goede Herderkerk

Reveil-archief Amsterdam

Eigen archief

Gegevens J. Witteveen, Epe

Gedenkschrift N.E.P.V. 1853-1903

C.J. Naerebout, Schetsen uit het leven van W. Wesseldijk, Utrecht 1914

Dankbaar gedenken en gelovig vooruitzien, de geschiedenis van 100 jaar Gereformeerde Kerk te Epe, Epe 1988

Veldnamen in de Koninklijke Houtvesterij Het Loo (5)

Het Cannenburgergat

In de boswachterij Gortel ligt aan de E-weg, ter hoogte van de Cannenburgerweg, het Cannenburgergat.

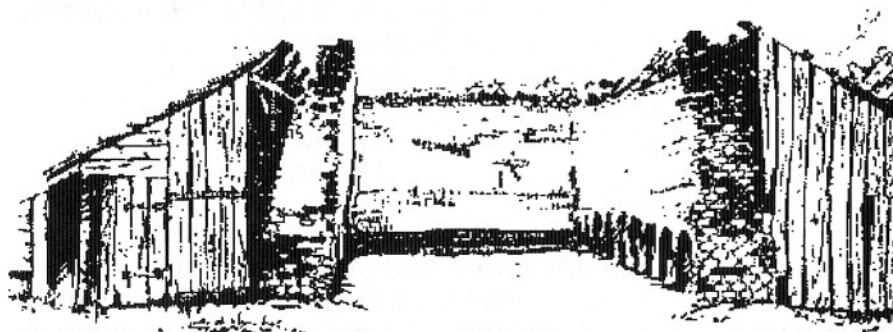
Op de kadastrale kaart van 1832 staan slechts de contouren van deze leemkuil aangegeven temidden van de heide, die eigendom was van de geërfden van Vaassen. Er wordt geen melding gemaakt van water of een leemkuil; ook wordt geen naam vermeld.

Ten noorden van het Cannenburgergat wordt op deze kaart merkwaardigerwijs de **Weg van Vaassen naar Wiessel** vermeld. Mogelijk is dit het gevolg van een fout en wordt hier Elspeet bedoeld. (Kaart 11, K.A.V.)

De Topografische kaart 373 van 1912 geeft hier slechts de vermelding **Leemkuil**. Ook de uitgave van 1933 geeft deze aanduiding.

Het Cannenburgergat is gegraven om stenen te bakken voor de restauratie van kasteel de Cannenburg. (Van Baarle, 81) De Cannenburg wordt in 1372 vermeld. Het huidige gebouw stamt overwegend uit het midden van de 16e eeuw en is uitgebreid in 1661 en verbouwd in 1751. (Ten Houte de Lange. 152) Niet duidelijk is echter, welke restauratie door van Baarle precies wordt bedoeld. Dit zijn echter zeer waarschijnlijk de grote stenen van 30 bij 8 centimeter geweest, die gebruikt zijn bij de verbouwingen tot circa 1600. De leem die hier werd gegraven, zou zijn vermengd met klei dat werd aangevoerd van de IJssel. Bij latere renovaties werd een andere kleur steen gebruikt.

Ten zuidoosten van de plas hebben vroeger de kleiovens gestaan. Nog steeds zijn hier resten van stenen te vinden.

De steenoven in lege toestand.

Links en rechts turfschuurtjes, waarachter ijzeren deurtjes de stookkanalen uitmonden.

*De veldoven tijdens het branden.
Achter de ovens staat een droogschuur.*

De droogschuur.

Steenresten ten oosten van Cannenburgergat 23-8-1995.

In de veertiger jaren van de twintigste eeuw werden er in ons land, o.a. in de omgeving van Rijssen, nog op de ouderwetse manier tichelstenen gebakken. Dit ambacht zal vermoedelijk door de eeuwen heen weinig zijn veranderd. Een beschrijving hiervan, in een Toeristenkampioen uit 1940 (waaraan ook de tekeningen bij dit artikel zijn ontleend), geeft waarschijnlijk een redelijke indruk van de werkzaamheden die in het verleden bij het Cannenburgergat hebben plaatsgevonden.

De voor de stenen benodigde leem werd in het najaar uit de kuilen gegraven om 's winters uit te vriezen. In het voorjaar werden de leembrokken fijn gemaakt en tot een gelijkmatig deeg verwerkt. Vervolgens werd de leem door een koker geperst met een opening van 22 bij 11 centimeter. Het eindeloze brood dat op deze wijze werd verkregen, werd bij drie tegelijk in blokken gesneden die de vorm van een steen hadden. Deze blokken werden met fijn zand bestrooid.

Werd voor dit proces in de twintigste eeuw een eenvoudige machine gebruikt, vroeger gebeurde dit vormen met de hand door een bal leem in een koperen vorm te drukken en glad af te strijken. Dit was een soort huisindustrie, die kleine boeren de mogelijkheid bood stenen te vormen die in de zomer in een gemeenschappelijke oven gebakken werden.

De gevormde stenen werden vervolgens gedroogd. Dit gebeurde door de stenen onder een op palen rustend zadeldak losjes op elkaar te stapelen, zodat de wind vrij spel had. Aan de regenkant boden losse schermen van riet of jute bescherming tegen inregenen.

Na een week of twee waren de stenen 'winddroog' en konden ze worden gebakken. Dit bakken was vakwerk; het resultaat was volledig afhankelijk van de vakkennis en vaardigheid van de steenbakker.

De veldoven, die ter plaatse bij de leemkuil om een vierkant stuk grond was gebouwd, bestond uit drie zware muren, een meter of vier hoog en ongeveer vijftien meter lang. De twee tegenover elkaar liggende muren hadden op afstanden van een meter stookgaten die aan de buitenkant met een ijzeren deurtje konden worden afgesloten. Naast de veldoven bevond zich een opslagruimte voor de turf die als brandstof werd gebruikt.

De gedroogde stenen werden tussen de muren zodanig opgestapeld, dat de tegenover elkaar liggende stookgaten door gangen werden verbonden. Als de oven geheel gevuld was, werd de open zijde met oude stenen en heiplaggen gesloten.

Dan begon het echte stoken, waarbij aanvankelijk niet meer dan twee turven per uur per stookgang gebruikt werden, om de temperatuur niet te snel op te laten lopen. In de loop van drie weken werd dit aantal opgevoerd tot de gewenste hitte was bereikt. Daarbij werd ook het vuur, dat eerst geheel voor in het stookgat brandde, door het op een kier zetten van de ijzeren deurtjes, meer naar het midden van de oven verplaatst, zodat ook de daar opgestapelde stenen 'gaar' werden.

Cannenburgergat 1954.

Cannenburgergat 23-8-1995.

Dit regelen van het vuur en daarmee het zo gelijkmatig verspreiden van de hitte was, net als in de houtskoolbranderij, een werk dat veel ervaring vereiste. Overigens waren te hard gebakken stenen uitermate geschikt voor bestrating van de wegen.

Zodra de oven was afgekoeld en de voorgebouwde steen- en plaggenheuvel was verwijderd, kon men beginnen met het sorteren van de stenen. De onderste lagen hadden een grauw-paarse kleur, terwijl de hoger gelegen lagen geleidelijk lichter er helderder rood waren. Afhankelijk van kleur en hardheid kregen de stenen een bestemming voor metselwerk of bestrating. (Wolbert, 788)

Het Cannenburgergat is met zijn oppervlakte van 0,3 hectare één van de grootste leemgaten in de Koninklijke Houtvesterij. Op diverse plaatsen in de Houtvesterij zijn dergelijke leemgaten te vinden. Het betreft hier preglaciaal leem dat tijdens de voorlaatste ijstijd werd opgestuwd en in vele geïsoleerde complexen voorkomt. (Woudstra, 15)

Deze leem is vóór het Riss-glaciaal afgezet door zuidelijke rivieren ten tijde van rustiger aanvoer. Toen later de enorme gletsjers vanuit het noorden de oude rivierdalen in onze streken binnendrongen, ontstonden stuwwallen waarin de leemlagen naar de oppervlakte werden geduwd. Men beschouwt deze leemgaten als dagzomen van de door stuwing opgerichte leemlagen. Hiervoor pleit dat men een leemgat nooit 'uitput'. Altijd opnieuw komt er weer leem uit, al moet men wel eens van richting veranderen.

Leem is eeuwenlang gebruikt voor vaatwerk en het bakken van stenen voor huizen. Daarnaast werd vanwege haar veerkracht deze leem vooral ook veel gebruikt voor de aanleg van dorsvloeren. De dorsvlegel kaatst op een lemen vloer goed terug, zodat de graankorrels bij een dunne bestrooiing van de garven niet stukgeslagen worden. Bovendien is het aanvegen van de gladde vloer gemakkelijk, zodat geen korreltje verloren gaat. (Hacke Oudemans, 19 e.v.)

Ook voor het verharden van wegen is veel leem gebruikt. Hiertoe werd de leem vermengd met grind. Blijkens diverse houtregisters werd in het begin van de twintigste eeuw ook veel leem en grind verkocht. (E13, 437)

Bij het Cannenburgergat was één van de eerste voederplaatsen van de Boswachterij Gortel.

In het begin van de jaren '80 is de E-weg, die bij het Cannenburgergat vaak onder water stond, verlegd naar de oostkant van het leemgat.

Ten oosten van het Cannenburgergat ligt nog een leemkuil: het **Heimerse Putje**

De naam is vrijwel zeker een samenstelling met een eigennaam. De naam Heimersen kwam in Vaassen en Gortel wel voor. Heimersen zou hier dan leem hebben gegraven of zijn schapen hebben gedrenkt.

Van Lohuizen veronderstelt ten onrechte, dat de naam Heimerse Putje een verbastering zou zijn van Heidense Putje, uit de tijd dat heidenen zich ophielden in de omringende bossen en hier hun water haalden. Taalkundig kan de naam niets met heidenen of zigeuners te doen hebben. (Van Lohuizen, 1980; Rentenaar)

Bovengenoemde veronderstelling zal ontleend zijn aan het artikel „Bijdrage tot de Geschiedenis der Heidenen in Gelderland” uit 1847 waarin beschreven wordt hoe een oude schaapherder de schrijver even buiten het Gorteler Bosch wees op „eene diepte, waarin doorgaans water is en welke den naam draagt van het **Heidens putje**”. Hier zouden de heidenen zich hebben opgehouden en verscholen. Veel leemgaten werden op de Veluwe aangeduid met de naam „Heidengat”. (Sloet 1847, 101)

Twee ander leemgaten in de Boswachterij Gortel zijn de **Putterkoppel** en de **Dobbe Gelle**. Deze zijn in voorgaande nummers van Ampt Epe reeds besproken.

De Slenk.

Dit is de slenk die tussen het Cannenburgergat en de Paalweg ligt. Het is een langgerekt dal tussen de stuifduinen. Deze terreinaanduiding geldt ook als veldnaam.

Het Cannenburgergat is omgeven door hoge landduinen van meer dan 5 meter hoog. (Houte de Lange, 165)

Bronvermelding:

Koninklijk Huisarchief:

E 13, 423 t/m 442

Houtregisters van de Koninklijke Houtvesterij Het Loo, afdeling Koninklijke Particuliere Domeinen, 1904-1914.

Kaarten:

Kadastrale Atlas Gelderland, 1832. Vaassen.

Stichting Werkgroep K.A.G., Arnhem 1992.

Literatuur:

Baarle, C.A. van. Handel en wandel op de Noord-Veluwe tussen prehistorie en historie.

Uitgeverij Van den Berg, Kampen, 1989.

Hacke-Oudemans, Josina J., e.a. Bijdragen tot de geschiedenis van de Veluwe en andere onderwerpen.

Uitgeverij G.F. Callenbach N.V., Nijkerk, 1969.

Houte de Lange S.M. ten e.a. Rapport van het Veluwe-onderzoek.

Een onderzoek van natuur, landschap en cultuurhistorie ten behoeve van de ruimtelijke ordening en het recreatiebeleid.

Projectleiding en eindredactie S.M. ten Houte de Lange (RIN, Leersum)
Pudoc, Centrum voor Landbouwpublicaties en Landbouwdocumentatie, Wageningen, 1977.

Lohuizen, G.S. van De Galgenbergen in de gemeente Epe.

IN: Mededelingenblad Ampt Epe, Nummer 50, maart 1980.

Sloet, Mr. J.J.S. Baron. Geldersche Markerechten I.

Martinus Nijhoff, 's Gravenhage, 1911.

Afk. Sloet 1911.

Wolbert, H.B. Van bakstenen en tichelwerken.

IN: A.N.W.B. Toeristenkampioen 5e jaargang, nr. 39, Den Haag, 12 oktober 1940.

Woudstra, A en Schotman, N. Het Kroondomein tussen eksploitering en konservering.

Leersum, 1970/1971

Harry Bouwman.

Van eene vooruitgang!

„Tot heil van uzelve en deze gemeente.”

Niet te snel iets weggooien is een goede zaak, orde scheppen trouwens ook. Dat deze twee zaken heel goed samen kunnen gaan, was de plezierige gedachte van schrijfster dezes toen ze op de 1ste dag in maart van het jaar 2001, een tweetal boekjes tussen een stapel oude papieren vond, te weten: een „Gids voor Epe op de Veluwe” uit 1905 en een vernieuwde uitgave uit 1912, alsmede een: „Nieuws- en Advertentieblad” gedateerd: 1 Maart 1939. En al lezende komt men tot vergelijken:

Zo vindt de vereeniging „VVV Epe's Bloei” in de persoon van de toenmalige Burgemeester J.L.J.B. baron Sweerts de Landas, in 1905 een waar pleitbezorger aangaande Epe's groei en bloei. Deze vindt het als schrijver van voornoemde Gids dan ook, *alleszins de moeite waard, ook zulk een werkje over het schoone Epe te vervaardigen en dit hoofdzakelijk in het belang van het vreemdelingenverkeer.*

Verder spreekt de burgervader de hoop uit, dat de kennisneming van dit werkje er toe leiden mag, *dat Epe weldra algemeen bekend, nog meer bezocht worde en aat degenen die het zoo gezonde plattelands-leven verkiezen, er een korter of langer - ofwel voortdurend - verblijf komen houden.* Dit alles, *tot heil van henzelfen en tot verhoogen van den bloei dezer gemeente.* Op de vraag:

Hoe komt men te Epe aan?

En hoe wederom vandaan?

vertelt het boekje dat, *Epe is gelegen op de Veluwe, ongeveer drie uren gaans ten Noorden van Apeldoorn aan den Nederlandschen Lokaal-spoorweg Koning Willem III.*

En wanneer men daar gebruik van maken wil, betaalt men voor een dagretour Apeldoorn-Epe: *2e klasse f 0.55, 3e klasse f 0. 40.*

Vanuit het Westen kan men van af het station Elburg-Oldebroek, via *de Oldebroeksche heide, meer bekend als „het kamp van Oldebroek” en vervolgens langs de schoone buurtschap Tongeren* het Epe van toen bereiken. Station Olst wordt aanbevolen voor de toerist die, uit het Oosten komende, *na den IJssel te zijn overgestoken, over goede grint- en bazaltwegen, via het dorp Oene, in ongeveer twee uren gaans,* het lieflijke dorpje bereikt, om wellicht achter een tafeltje van een der hotels of pensions zijn middagmaal te nuttigen. En dit voor de lieve som van *f 1.50.*

Is men voldoende uitgerust, kan men gaan genieten van het dorp en *den omtrek.* Het boekje verhaalt van een *echt landelijk plaatsje; men leeft er eenvoudig en de hooge ligging in de omgeving van dennebosschen, in een*

ER ZIJN IN ONZE GEMEENTE BESLIST NOG
VEEL MENSEN DIE LID WILLEN WORDEN VAN
DE HISTORISCHE VERENIGING. ALS U ZE TEGENKOMT
(maar misschien gaat u ze wel zoeken?),
WILT U HEN DAN ADVISEREN
EEN KAARTJE TE STUREN OF TE BELLEN NAAR:

mevrouw Th. te Riele-ter Laak,
Dorpsstraat 12, 8171 BP Vaassen, (0578) 56 06 54.

Foto: station Epe 1919.

drooge streek, geeft alleszins recht om het met den naam van een gezond oord te stempelen.

En men zou nu vandaag de dag, in 2001, ook nog willen kunnen zeggen, gelijk een hotelier uit het Kleefse omstreeks 1905 het zo mooi verwoordde, wat betreft het gezonde wonen:

*Hier ist die Luft gesund,
Hier lebt man von dem Wind,
Hier lebt man lang und frisch,
Hier stirbt man nicht geschwind.*

Het materiële leven wordt ten eerste aan bevolen als zijnde niet duur. Voor de 'dagelijkse behoeften' wordt verwezen naar:

De advertentiën van verschillende winkeliers, handeldrijvenden en anderen, in dit werkje voorkomende, (die) vermelden wat al zoo bij hen is te bekomen. De aanbeveling om; *voortdurend verblijf te komen houden*, is blijkbaar niet aan dovemansoren gezegd. Want het kleine landelijke dorpje is heden ten dage behoorlijk uit de kluiten gewassen en warempel niet alleen door de aanwas der oorspronkelijke bevolking. Nee, het boekje wijst de 'passanten' ook fijntjes op *eene Bouwmaatschappij in 1901 opgericht.*

Ook de buurten en dorpen, rondom Epe, worden door de schrijver op beeldende wijze neer gezet. En wie zou niet even 'om het hoekje van de tijd' willen kijken, met dit boekwerkje uit 1905 in de hand, om nog eens hier en daar een kijkje te nemen.

Het boekwerkje schiet zijn doel niet voorbij, want ze zijn gekomen: „De Toeristen”. En daar was het tenslotte wel allemaal om begonnen. Reeds in

1912 verschijnt er een herziene uitgave, welke meteen maar een beknoptere naam krijgt.

Als „Epe op de Veluwe” gaat het een nieuw seizoen in. En dat is blijkbaar tevens het juiste ogenblik geweest om - naast het nieuw jasje - de inhoud bij te stellen.

Opnieuw neemt Sweerts de Landas de pen ter hand, en constateert daarbij tevreden:

Ieder die de schoone Veluwe kent, is in meerdere of mindere mate bekend met Epe. Van dit bekoorlijk dorp en zijne omgeving heb ik in den door mij in 1905 samengestelde Gids eene beschrijving gegeven, welke aanving met de aanduiding, hoe Epe van uit verschillende richtingen was te bereiken.

Was dit destijds niet overbodig te noemen, sedert is Epe zóó algemeen bekend geworden, dat de vroeger meermalen vernomen vraag: „Waar ligt Epe?” tegenwoordig niet meer wordt gehoord. Dit pleit voor de toegenomen ontwikkeling dezer plaats; voor haren vooruitgang. Hiermede houdt onmiddellijk verband, dat de Gids van 1905 in menig opzicht niet meer overeenstemt met den huidige toestand, m.a.w. dat hij zeer onvolledig is geworden.

Daarom lijkt het schrijver goed, *eene nieuwe beschrijving van Epe te geven, echter van meer beknopte inhoud en op meer eenvoudige, minder kostbare wijze uitgevoerd, waardoor dit werkje aanmerkelijk goedkoper is te verkrijgen. Het zal dan meer algemeen verspreid kunnen worden en dus beter zijn doel bereiken.*

(Waarbij we ons kunnen afvragen: waarom deze editie niet net zo rijkelijk voorzien is met *advertentiën* gelijk de eerste druk. Het had het kostenplaatje m.i. behoorlijk ten gunste kunnen beïnvloeden)

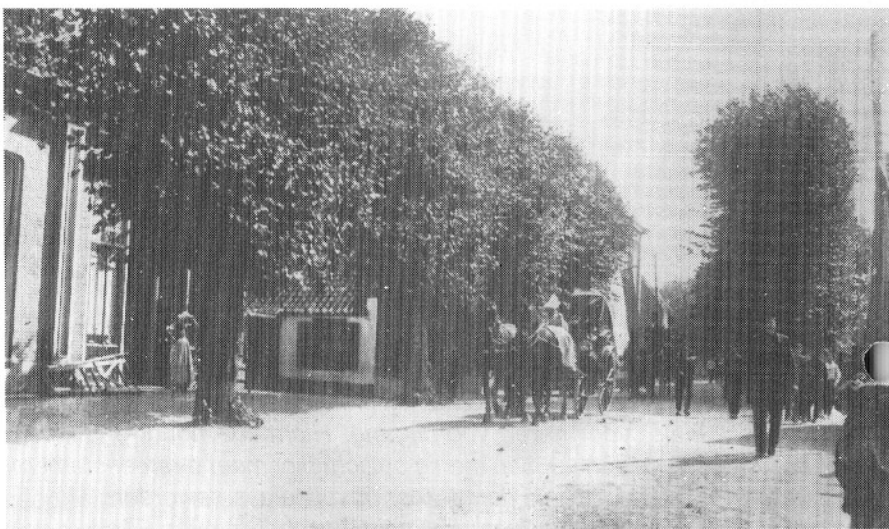
Wel wordt er gewag gemaakt van het 25-jarig jubileum betreffende het baanvak:

Het Loo - Epe, dat op den 2en September dezes jaars zal worden herdacht.

En hoewel, in deze uitgave, foto's alsmede de toeristische uitstapjes in de omgeving ongeveer gelijk blijven, de 'vooruitgang' van het dorp en al wat daarbij hoort, staat hoog in het vaandel en wordt dan ook behoorlijk gepropageerd. Immers:

Wie Epe van voorheen bij Epe van tegenwoordig vergelijkt, zal kunnen getuigen van eene opvallende ontwikkeling dezer streek, welke voor een goed deel te danken is aan 't verkrijgen van sneller vervoermiddel, waardoor deze plaats uit hare afzondering werd opgeheven. Maar wat ook zeer heeft bijgedragen tot de gunstige ontwikkeling van Epe, is de vooruitstrevende geest, welke zich in dit dorp voortdurend openbaart. Men is er algemeen van doordrongen, dat de geest des tijds aanmaant tot: vooruit, vooruit!

Ieder is - in den goeden zin - naijverig op hetgeen een ander tot den vooruitgang bijdroeg, en daardoor wordt er telkens iets beters, iets meer volkomens tot stand gebracht dan voorheen bestond.

*Optocht in de Hoofdstraat t.g.v. het 25-jarig spoorweg-jubileum.
Links de panden van Heering en Japie Scholten.*

Verder doet het de burgemeester deugd, dat men zich spiegelt aan wat in de grotere plaatsen ontstaat, n.l. *winkels van meer modernere inrichting*. Ook wordt vermeld, dat op het gebied van de handel *gaandeweg door nieuw initiatief de een af andere instelling in het leven wordt geroepen, welke handeldrijvenden naar Epe trekt en neringdoenden van hier, hunne relaties steeds meer naar buiten doet uitbreiden*.

Men hoeft niet nostalgisch te wezen, om zich af te vragen of de brave man hetzelfde geschreven zou hebben, wanneer hij *het landelijke dorp* vandaag de dag zou zien. Met de welvaart is er wel hèèl veel veranderd.

En dan, op 1 maart 1939, staat er een berichtje in het „Nieuws- en Advertentieblad” alhier. Daar zou waarachtig alle werk verricht door V.V.V., burgemeester, middenstand en verdere bevolking, zomaar teniet gedaan worden. Onder de kop: „De goede naam van Epe” wordt gemeld:

Het vreemdelingenverkeer in Epe heeft de laatste jaren een steeds grooter vlucht genomen en wij zijn er van overtuigd, dat de welstand van het dorp Epe voor een zeer groot deel afhankelijk is van dat vreemdelingenverkeer. De vereniging Epe 's Bloei doet reeds jaren moeite, den goeden naam van Epe als vakantie-oord in ons land bekend te maken. De vele hotel- en pensionhouders, bezitters van zomerhuisjes enz. maken daarbij reclame voor hun

Gezicht op het Eper-dorp vanaf het z.o. bekeken omstreeks 1910.

zaken en tevens voor Epe. Zij en de neringdoenden hebben er ongetwijfeld groot belang bij, dat het vreemdelingenbezoek elk jaar grooter wordt, en dat vooral ook de goed gesitueerden gaarne Epe bezoeken. De goede naam van Epe is daarom voor de inwoner van dit welvarende dorp van zeer groot belang. Zou Epe dien goeden naam verliezen, dan zou het niet lang een welvend dorp blijven.

Daarom is het zoo diep treurig, dat de kantonrechter te Apeldoorn het nu reeds voor de tweede maal noodig heeft gevonden, noodig heeft moeten vinden, bij het wijzen van vonnis tegen jongelui, die baldadigheid hadden gepleegd te Epe (vermoedelijk op den Heerderweg), daarbij er op te wijzen dat het gedrag van de Eper jeugd ontzettend veel te wenschen over laat en dat hij steeds strenger zal optreden om die baldadigheid den kop in te drukken.

Deze woorden zijn in de grote bladen overgenomen, o.a. onder het opschrift: „De baldadigheid te Epe”. Hoevelen zullen bij het maken van plannen voor den a.s. zomer, door een dergelijk bericht er toe worden gebracht, hun keuze niet op Epe te laten vallen! Een goede naam wordt niet zoo gemakkelijk gevestigd, maar kan zeer gemakkelijk worden verloren. Krijgt Epe den naam van een dorp met een baldadige jeugd, waar men dus niet „veilig” zou zijn, dan is het uit met het vreemdelingenverkeer. Het is daarom zeer gewenscht, dat aan die baldadigheid des avonds in de Hoofdstraat en op den Heerderweg spoedig een eind komt.

De medewerking van alle ingezetenen is hiervoor ongetwijfeld noodig.

Of het gedrag der Eper jeugd daarna veranderd is, al dan niet door de reprimande van de Edelachtbare?...

Misschien heeft de medewerking van alle ingezetenen er wel toe bij gedragen. Hoe het ook wezen mag:

Het toerisme heeft er in elk geval niet onder geleden en bleef ons *bekoorlijk en landelijk dorpje* aandoen, tot op de dag van vandaag. In het hoogseizoen kun je op de marktdagen en de wekelijks gehouden braderie over de hoofden lopen.

En ook bij Neerlands meest bekende Grootgrutter (die, sedert jaren, zijn tenten heeft op geslagen in de voormalige tuin en 'weie van Heering') is het dringen geblazen. Hiermee wil ik trouwens niet zeggen, dat alleen de toerist daar aan schuldig is. Hij is tenslotte alleen maar gelokt door mooie woorden en de *schoone, gezonde lucht*.

Nee, het is (om met de toenmalige burgemeester te spreken) enkel: *de geest des tijds die ons aanmaant tot: vooruit, vooruit!*

Waarmee ik dit geheel tenslotte wil afronden met een enkele dichtregel in ons eigen dialect:

*Fiets ik deur 't däärp denk ik:
Wat bin 'j verandert,
de winkelties van toen, die bint noe vot.
Ons däärp is noe toeristenplaatse eworden,
de mensen vlieg en draaf van hut noar hot.
Een enkel pleksien is et zelfde ebleven,
zo hier en doar... ma 't is niet veule meer.
Of wule wilt af niet, wie goat op vleugels
met de tied mee, d'r is gien ummekeer.*

Met andere woorden: „Haast u langzaam”.

Hoogachtend.
Lijda van den Bremen-Jonker.
Epe, Maart 2001

Nota

Bij het door kijken van wat oude papieren kreeg ik een, met potlood, geschreven nota uit 1914 in handen en het riep onmiddellijk een beeld op uit mijn eigen jeugd.

Bij ons thuis in Zuuk waren we niet in het rijke bezit van een paard. 'Et peerdewaark' werd gedaan door Arend van Tongeren en diens zoons Aart en Anthonie die 'an de vaat' bij de Horsterbrug woonden.

En al schrijvende wordt ik zo weer dat kleine kind, dat op 'et kissien' van de leepkar mee mocht rijden naar het bouwland achter op de enk.

En naar 'de Brink bie Teunis Landman' op de hoek van de Zuukerweg-Korte Spiekerweg, een plekje dat nu alleen nog in de herinnering leeft.

De rogge wordt 'ingehaald'. De foto is gemaakt omstreeks 1933 op 'het Ruwe Veen'. Op de wagen staat: of Anton van Emst, of mijn vader. Verder 'mijnheer Gerretsen' (hij kampeerde met zijn gezin vele jaren bij mijn grootouders). De man met de pijp is mijn grootvader: Willem Jan Jonker van 'et Roewe Vean'.

Naar het hooiland in 't Nijbroek' gingen we en tussen de middag aten we 'kruudmoes' met worst en stroop die mijn moeder gloeiend heet in de geel blikken stroopbusjes gedaan had en daarna stevig in een flanellen doek gerold 'um ut lakker wäärm te hollen'.

Met de steeds weer herhaalde waarschuwing: „goed tegen de weesboom an blieven liggen” werd je dan aan het einde van de hooiday naar boven gehesen. En wat was het heerlijk om zo hoog over alles uitkijkend, veilig weg gedoken in een voer hooi naar huis te 'varen'. Ik was het gelukkigste kind van de wereld. En ook al stonk het allerverschrikkelijkst, toch was het fijn - vooral als je achter de hand van Anthonie een keertje 'meemennen' mocht - om samen met hem gaan mest 'varen' naar het weiland bij de Zuukerbrug, dat bij ons thuis 'de Beakstruken' genoemd werd.

In die tijd was dat voor mij een vanzelfsprekende naam en ik weet niet zeker of het door de andere buurtgenoten ook zo genoemd werd of dat het een 'huisnaam' was.

Zeker is wel, dat de weilandjes aan een kant omzoomd waren door braamstruiken die langs de beek groeiden. Dezelfde beek die, mede gevoed door de Tongerense beek, zijn weg gezocht had langs weilanden, akkers en weggetjes. Als kind vond ik het prachtig, dat we weiland hadden zowel aan het eind van de beek als aan het begin.

En zoals we in Zuuk dus 'de Beakstruken' hadden, lag daar tegen Tongeren aan 'het Roomse stuk' een beetje weg gedrukt in een hoekje tegen de bosrand. Wat heb ik er als kind gespeeld in het schone water, we dronken er van en zochten verderop in het bos het plekje dat voor ons de oorsprong was: 'De kop van de beake'.

Nooit heb ik de dagen mooier ervaren dan daar, spelend langs de bosrand, m'n ouders in het hooiland wetend. Een andere keer was ik er alleen met mijn moeder, wanneer ze aan het einde van de dag ging koeien melken. Nog ruik ik de weeë geur van koeienmest en melk en zie het beeld voor me, zo ze daar zat op 'et melkkruksien', met haar hoofd leunende tegen het warme koeienlijf. Haar rappe handen drukten de spenen en ik hoorde de melk in de emmer 'broezen'... riits... flits... riits.

'Et briefien' dat mijn vader, aan het begin van het nieuwe jaar, van Van Tongeren kreeg, zal er niet eens zo heel veel anders uitgezien hebben, dan dat zijn vader op Tongeren kreeg van T. van Emst. Of het met een 'niejoarsborrel' beklonken werd, weet ik niet. Maar in dit jaar waarin de gulden nog een daalder waard is, wil ik u graag de nota overhandigen:

Tongeren 10 Januari 1914. Nota
voor W.J. Jonker 1913
van T. van Emst.

Maart	18	gebouwd.	1,50
Maart	22	gebouwd.	1,-
April	10	kunstmest gehaald.	1,-
April	1	aardappelland gebouwd.	1,50
		varkens naar Prins	0,70
Mei	2	suikerwortelland gemest.	
	3	gebouwd en geeft.	4,-
Juni		een vracht hooi	0,35
		rijzen in de berg	0,35
		hooi uit 't veentje	0,70
		varkens naar Prins	0,70
Juli		hooi uit Oene	1,-
		hooi uit Oene	2,-
		hooi uit 't veentje	0,35
Augustus		kunstmest gehaald.	0,50
		groenland gebouwd en gemest	4,50
		varkens naar Prins	0,70
Sept	17	turf gehaald	1,-
Oct.	1	kunstmest gehaald.	1,-
Oct.	22 en 27	rogge in gemaakt.	3,25
Nov	18	rogge in gemaakt	1,50
Nov	25	varkens naar Prins en kookken.	1,-
te Samen.			f 28,60

Ter plekke voldaan. Waarvan akte.

10 februari 2001 Lijda van den Bremen-Jonker.

Foto

Een stuksien grond,
zowat vergeaten.
En toch blif dät enkel veur mien
de wäärme gloed van 'n zomeroavond
en veilig wean, wanneer ik zie
noar 'n' beeld - et was in '48 -
en ik... ik wa dät kleine kind
met brune beenties... geale klompies...
een roje strik in 't hoar. 't Verbient
mien met de mensen die al vot bint,
vergleen... tut vere in de tied.
Ma soms is 't... of ik et nog vule,
mien moe heur hand die met mien geet
noar een weiland, een vergeaten weggien.
Noar een foto woar ik nog enkel wa,
dät kleine kiend nog zonder zurgen.
Ik zie ze weer... mien moe en va.
Ik ruke veangrond en de koene,
et bos dät, met een vage vleug,
verteld van zomerzonne en heuiland.
En effen vuul ik een diepe vreugde.
Et is van mien en zal 't ok blieven.
Al is et vot, ik drage 't mee.
Dät beeld van zomer en geluk.
Dät beeld dät heeten: 'et Roomse stuk'

Vieftig joar later in de zomer van 1998
Lijda van den Bremen -Jonker.

Rika Jonker-Bosch en Lijda
naast een vakantiegast.

Inhoud

In memorian Hendrik Bultman	1
Grondbezit in het Ampt Epe, 1660 (4) door E. de Jonge	1
De Eper kerken in de 19e eeuw (1) door A. Vreugdehil	9
Veldnamen in de Koninklijke Houtvesterij Het Loo (5) door Harry Bouwman	16
Van eene vooruitgang! „Tot heil van uzelve en deze gemeente.” door Lijda van den Bremen-Jonker	23
Foto door Lijda van den Bremen-Jonker	29
Foto door Lijda van den Bremen-Jonker	32